

BİTLİS'İN KURTULUŞU

VE

MUSTAFA KEMAL PAŞA

H. FAHRİ ÇELİKER

Birinci Dünya Harbi (1914-1918), siyasal ve ekonomik nedenlerle Avrupa'da XIX. yüzyılın sonunda başlayan bloklaşmanın yarattığı devletlerarası gerginliğin, Sarayova'da atılan bir kurşun yüzünden silâhlı çatışmaya dönüşmesiyle başladı.

Gerçi harp, Avusturya-Macaristan Veliâhtı Arşidük François (Fransova) Ferdinand ve eşi Sofia'nın, Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi (28 Haziran 1914) yüzünden Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında çıkan anlaşmazlık sonucu Avusturya'nın, Sırbistan'a taarruzuyla (28 Temmuz 1914) başlamıştır ama anlaşmazlığın harbe dönüşmesinde büyük devletlerin de rolü vardır.

Avrupa devletleri XX. yüzyılın başında iki bloka ayrılmıştı. Bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya bulunuyor; bunlara Bağlaşma devletleri (İttifak devletleri) deniyor; diğer tarafta İngiltere, Fransa, Rusya yer alıyor; bunlara da Anlaşma devletleri (İtilâf devletleri) deniyordu. (İtalya, harbin başlangıcında tarafsız kalmış sonra 20 Mayıs 1915'de Anlaşma Devletleri yanında harbe katılmıştır).

İşte, bu bloklar arası çıkar çatışması yüzünden harp, kısa zamanda dünya harbi halini aldı. Avusturya'nın Sırbistan'a taarruzu üzerine Rusya, 31 Temmuz'da seferberlik ilân etti; Almanya, Rusya'ya bir ültimatom vererek seferberliğin kaldırılmasını istedi; Rusya buna cevap vermeyince, 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya harp ilan etti. Bu olaylar sırasında Fransa da seferberliğe başlamıştı. Almanya, Fransa'dan da seferberliği durdurmasını istedi; olumlu cevap alamayınca, 3 Ağustos'ta Fransa'ya da harp ilân etti. Bir gün önce Belçika'dan geçiş hakkı istemiş olan Almanya, Belçika'nın olumsuz cevabı karşısında, 4 Ağustos'ta Belçika'ya harp ilân etti. Belçika'nın tarafsızlığının çiğnenmiş olduğu gerekçesiyle, aynı gün İngiltere de Almanya'ya harp ilân etti.

Böylece, dört büyük imparatorluğun (Alman, Avusturya-Macaristan, Rus, Osmanlı imparatorluklarının) dağılmasına ve dört hanedanın (Hohenzollern, Habsburg, Romanof ve Osmanlı hanedanı) çökmesine neden olan tarihin ilk Dünya Harbi, 1914 yılı Ağustos ayının ilk günlerinde başlamış oldu.

Tabii, o tarihte büyük devletlerin yakın ilişkiler içinde buldukları yandaşları da vardı. Osmanlı İmparatorluğu, artan Rus tehlikesi ve İngiltere'nin, Osmanlıları Rusya'ya karşı koruma siyasetini terk ederek, Osmanlı topraklarını Rusya ile bölüşmeye razı olmuş görünmesi üzerine Almanya'ya yaklaşmıştı. Almanlar da o tarihte izledikleri Doğuya İlerleme (Drang nach Osten) politikaları yüzünden, Osmanlı İmparatorluğu'na çok önem veriyorlardı. Bu yakınlaşma, nihayet 1 Ağustos 1914'te, İstanbul'da imzalanan bir ittifak anlaşmasıyla sonuçlanmıştı.

Bir yıl önce Balkan Harbi'nde ağır yenilgiye uğramış olan Osmanlı İmparatorluğu, İttifak anlaşmasına rağmen tarafsızlığını mümkün olduğu kadar uzun süre korumak, bu arada ordusunun eksiklerini tamamlamak ve harbe hazırlanmak istiyordu; nitekim 3 Ağustos 1914'te seferberlikle beraber silâhlı tarafsızlığını da ilân etmişti.

Akdeniz'de İngiliz gemilerinin takibinden kaçan iki Alman harp gemisinin (Goeben ve Breslau), 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya girmeleri Türkiye'nin tarafsızlığını sürdürmesini tehlikeye soktuysa da, gemilerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından satın alındığı ilân edilerek tehlike atlatılmıştı.

Gerçekten de gemilere Türk bayrağı çekilmiş, Yavuz Sultan Selim ve Midilli adları verilmiş, Alman mürettebat başlarına birer kırmızı fes geçirmişlerdi. İki geminin Alman komutanı Amiral Souchon (Şoşon) Türk Donanması Komutanlığına atanmıştı.

Amiral Souchon, Türk Donanma Komutanı olmakla beraber, Alman Akdeniz Donanması Komutanı sıfatını da koruyor ve Alman Başkomutanlığı ile direkt temasta bulunuyordu.

Alman Başkomutanlığı, Türkiye'nin bir an evvel harbe fiilen katılması için Osmanlı Hükûmeti ve Amiral Souchon üzerinde devamlı baskı yapıyordu. Amiral de donanmayla Karadeniz'e açılmak için Türk Başkomutanlığını sıkıştırıyordu. Almanların, Marn Meydan Muharebesi (6-9 Eylül 1914)ni kaybetmeleri üzerine bu baskı daha da arttı.

Nihayet, donanmanın eğitim amacıyla Karadeniz'e çıkması için gerekli müsaadeyi 26 Ekim 1914 günü Başkomutan vekilinden alan Amiral So-uchon, Goeben ve Breslau ile birlikte onbir parçadan* oluşan Türk Donanmasıyla, 27 Ekim sabahı Karadeniz'e çıktı ve 29 Ekim sabahı Odesa, Sivastopol, Novrosiski limanlarını bombardıman etti; birkaç Rus gemisini batırdı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, hiç istemediği halde harbin başlangıcından üç ay sonra fiilen harbe katılmış oldu.

Osmanlı Hükûmeti, her ne kadar bu olaya Rus Donanmasının neden olduğunu, ilk saldırının Rus gemilerinden geldiğini ileri sürerek Rusların bu hatalarını tamir etmelerini istemişse de bunun bir yararı olmamış, 1 Kasım'da Ruslar Türkiye'nin doğu sınırlarından taarruza geçmişler, İngilizler Akabe'yi bombardıman etmişler ve Urla iskelesindeki iki Türk gemisini batırmışlar, 3 Kasım günü de bir İngiliz-Fransız karma filosu Çanakkale Boğazı ağzındaki tabyaları kısa süre bombardıman etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu, 11 Kasım 1914'de Anlaşma devletlerine resmen harp ilân ederek, Bağlaşma devletlerinin yanında harbe katılmıştır.

Dört yıl süren Birinci Dünya Harbi'nde Türk Ordusu yedi cephede savaştı: Doğu Cephesi, Irak Cephesi, Filistin Cephesi, Çanakkale Cephesi, Avrupa Cephesi (Galiçya, Makedonya, Romanya), Yemen ve Hicaz Cephesi, İran Cephesi.

Biz bu yazımızda, Doğu Cephesinde cereyan eden muharebelerden söz edecek ve Bitlis'in işgali ile kurtuluş üzerinde duracağız.

Doğu Cephesinde harekât, 1 Kasım 1914 günü Rus Ordusunun sınırı geçmesiyle başladı. Bizim bu cepheye ayırmış olduğumuz kuvvet, 3'ncü Ordu Komutanlığı emrinde üç kolordu halinde teşkilâtlanmış yedi piyade, iki süvari tümeniyle dört tümenli bir ihtiyat süvari kolordusu ve bir seyyar jandarma tümeninden oluşuyordu. Ayrıca, Erzurum Müstahkem Mevkii ile 22 hudut taburu da 3'ncü Ordu emrine verilmişti. Ordunun toplam gücü 190.000 insan, 60.000 hayvandı.

Rus Kafkas Ordusu da, üç kolordu halinde teşkilâtlanmış üç piyade, üç süvari tümeniyle bir sahil (Batum) tümeninden, dokuz piyade, iki süvari tugayından oluşuyordu. Kars ve Batum müstahkem mevkiileri de

(*) Bu 11 Türk harp gemisi şunlardı: Yavuz muharebe kruvazörü, Midilli ve Hamidiye kruvazörleri, Berkisatvet ve Peykişevket tortido kruvazörleri, Gayretivataniye, Muavenetimilliyeye, Taşoz, Samsun muhripleri, Nilüfer ve Samsun mayın gemileri.

Kafkas Ordusu emrindeydi. Ayrıca, ileride birer piyade tugayı haline getirilmek üzere cephe gerisinde 13 piyade taburu kurulmaktaydı.

Türkiye'nin silâhli tarafsızlığını ilân etmesi üzerine Ruslar, Kafkas cephesinden iki kolorduyu çekip Avrupa Cephesine göndermiş, sonradan yurt içinden getirdikleri birliklerle bu cepheyi tekrar üç kolorduya çıkarılmış oldukları için ilk bakışta, Türk Ordusunun sayıca üstün olduğu kanısına varılabilir. Fakat Türk kolordularından birinin (13'ncü Kolordu) Bağdat'tan getirilmesine karar verildiği, yalnız bir tümenin (37'nci Tüm.) gelebildiği (sonra bu kolordunun getirilmesinden vazgeçilmiş, Erzincan'dan 10'ncu Kor. getirilmiştir). İhtiyat Süvari Kolordusunu teşkil eden dört süvari tümenin aşiret süvarilerinden oluştuğu, eğitim düzeylerinin çok düşük bulunduğu hesaba katılacak olursa, Türk Ordusu'nun ilk bakışta sanıldığı kadar üstün olmadığı sonucuna varılır. Ayrıca ağır silâh, topçu, fenni birlikler (istihkâm, muharebe, demiryolu birlikleri) ve donatım bakımından da Ruslar kesin üstünlüğe sahiptiler.

1 Kasım'da sınırı geçerek Erzurum istikametinde ilerleyen Rus kuvvetleri, 7-12 Kasım 1914 tarihleri arasında cereyan eden Köprükoy ve 17-20 Kasım günlerinde yapılan Azap muharebelerini kaybederek geri çekilmek zorunda kaldı. Ama, 3'üncü Türk Ordusu da bu muharebelerde ağır zayıyat vermiş olduğu için çekilen düşmanı takibe cesaret edemedi; aksine, savunmaya daha elverişli bir arazide toplanmak, takviye kuvvetlerinin gelmesini beklemek ve yeni bir Rus taarruzunu karşılamaya hazırlanmak amacıyla 8-10 km. kadar geri çekildi.

Avrupa'da savaşın mevzi harbine dönüşmesi ve Galiciya'da Avusturyalıların Ruslar karşısında zor durumda kalmaları üzerine, Türk Orduları Başkomutan Vekili (Başkomutan, anayasa gereği Padişah Sultan Reşat'tı) Enver Paşa, müttefiklerinin Avrupa'daki yüklerini hafifletmek için, Alman Başkomutanlığının da teşviğiyle, Doğu Cephesinde Rus Ordusunun imhasını hedef alan büyük ölçüde kuşatıcı bir taarruza karar verdi; bu amaçla 14 Aralık 1914'te Köprükoy'e geldi; taarruzun bahara bırakılmasını öneren 3'ncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'yı görevinden alarak Ordu Komutanlığını kendi üzerine aldı. 22 Aralık 1914 - 15 Ocak 1915 tarihleri arasında cereyan eden Sarıkamış Muharebeleri'nde Türk Ordusunun uyguladığı plân, düşmanın bir kolordu ile (11'nci Kolordu) cepheden tesbitini, iki kolordu ile (9'ncü ve 10'ncü Kolordular) kuzey kanadından kuşatılmasını ve cephenin 30-35 km. gerisinde bulunan Sarıkamış'ın ele geçirilmesiyle büyük düşman kuvvetlerinin imhasını öngörüyordu. Tamamen

karlarla örtülü (kar kalınlığı çoğu yerde bir metreyi geçiyordu), yüksek dağlık bir arazide (Soğanlı ve Allahüekber dağlarında yükseklik 2000-3000 m. arasında değişir), o günün koşulları altında kış donatımından yoksun yaya ve atlı birliklerle yapılan bu hareket açıkça bir maceraya atılmaktan başka bir şey değildi. Nitekim, Türk kuvvetlerinin büyük bölümü düşman kurşunuyla değil, soğuktan donarak öldü (15-20°'yi bulmuştu). Kuşatma kanadındaki iki kolordudan ancak 300 kişilik bir kuvvet, Sarıkamış'a ulaşabildi; bunlar da Ruslar tarafından geri atıldı. 3'ncü Türk Ordusu tamamen elden çıktı.

Bu savaşlarda Rusların zayıtı 32.000, Türklerinki ise 60.000 kadardır. Ruslar, 200 subayımızı, 7.000 erimizi esir ettiler; 20 makinalı tüfikle 30 topumuzu ganimet olarak aldılar. Böylece, Doğu Anadolu'nun kapıları Rus ordularına açılmış oldu.

Bu yenilgiden sonra 3'ncü Türk Ordusu, taarruzdan önce işgal etmiş olduğu Azap mevzii'ne (Tutak-Narman hattına) çekildi. Bazı takviye kuvvetleri alarak Rus taarruzlarını bu hatta karşılamaya hazırlandı. Ruslar da takiplerini bu hatta durdurarak yeniden teşkilatlanmaya ve birliklerini takviye başladılar.

1915 Nisanının sonlarında Rus Ordusu, Türk savunma mevziini iki yanından kuşatarak çökertmek ve Erzurum'u ele geçirmek amacıyla Tortum ve Malazgirt bölgelerinden, Erzurum genel istikametinde taarruza geçti. Bu arada, Van yöresindeki Ermeniler de ayaklanarak Türk Ordusunu gerisinden vurmaya başladılar. Bu durumda Osmanlı Hükûmeti, Ermeni azınlığını başka bölgelere göç ettirerek 3'ncü Ordu'nun gerisini güvence altına almaya çalıştı.

Kuzey kanatta cereyan eden Birinci (27 Nisan - 12 Mayıs 1915) ve İkinci (10-12 Haziran 1915) Tortum Muharebeleri'nde, Türk Ordusu başarılı bir savunma yaptı. Bu iki muharebede bizim verdiğimiz 3.000 kişi zayıta karşılık Ruslar 4.500 kişi kaybettiler. Malazgirt bölgesinde cereyan eden muharebelerde ise, Ruslar başarılı oldular. 11 Mayıs'ta Malazgirt, 16 Mayıs'ta Van Rusların eline geçti. 1915 yılı sonunda 3'ncü Türk Ordusu Van Gölü batısı (Ahlat) - Azap - Tortum hattına çekilmiş bulunuyordu.

24 Eylül 1915'de, Rus Kafkas Orduları Başkomutanlığına Grandük Nikola atanmış ve 1915 sonunda Rus Ordusu'nun mevcudu 700.000 kişiye çıkarılmış bulunuyordu. 3'ncü Türk Ordusu ise ancak 64.000 kişilik kuvvetiyle, 300 km.lik bir cepheyi savunmak zorundaydı. Ruslar, 3'ncü

Ordumuzun da takviye kuvvetleri almasına fırsat vermeden, Türk savunma hattını yarararak Erzurum'u ele geçirmek maksadıyla 11 Ocak 1916'da, Köprüköy-Erzurum genel istikametinde taarruza geçtiler. Uzun ve kanlı savaşlardan sonra Erzurum düştü (16 Şubat 1916).

Erzurum'un, Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Türk Başkomutanlığı, Çanakkale muharebelerinin de Türk askerlerinin, dünyayı cesaret ve kahramanlığına hayran eden zaferiyle sona ermiş (9 Ocak 1916) olması dolayısıyla, Doğu Cephesi'ni takviyeye karar verdi ve Trakya'da bulunan 2'nci Ordu'yu Diyarbakır bölgesine göndermeyi plânladı. 2'nci Ordu Komutanlığına Birinci Ferik (Orgeneral) Ahmet İzzet Paşa atandı. Ahmet İzzet Paşa hakkında Rus Genelkurmayının değerlendirmesi şöyleydi: "Hareket harbi taraftarı olup, 1913'de Çatalca Hattı'nın boşaltılmasında etkili olmuştur. Vatanperver, hürmet görür ve sevilir"¹.

2'nci Ordu, 2'nci, 3'ncü ve 16'ncı kolordulardan kurulmuştu. 16'nci Kolordu Komutanlığına, 1 Nisan 1916'da, Mirlivalığa (Tuğgeneral-Tümgeneral) yükseltilen Mustafa Kemal Paşa atanmıştı.

Mustafa Kemal hakkında Rus Genelkurmayı'nın 1916-1918 tarihli bildirisinde: "Büyük Türk komutanlarının halk tarafından en çok saygı görenidir. Cesur, muktedir, azimkâr ve azamî derecede müstakil fikir sahibi olup, herkes tarafından itibar görmektedir. Şöhretini, Bingazi'deki başarılarıyla kazanmıştır. Çanakkale'de iki defa durumu kurtarmıştır." deniyordu².

2'nci Ordu, Diyarbakır bölgesine intikal edecek, Aras Nehri güneyinden kuzey-doğu genel istikametinde taarruz ederek Hasankale-Karaköse bölgesini ele geçirecek, Rus Ordusunun güney yan ve gerisini tehdit ederek Rusların, Erzurum'u boşaltıp doğuya çekilmelerini sağlayacaktı. Fakat 2'nci Ordunun Diyarbakır bölgesine intikali, o günkü ulaştırma imkânlarının çok kısıtlı olması yüzünden uzadı; ordu parça, parça muharebeye girmek zorunda kaldı.

Bu arada Ruslar, ileri hareketlerine devam ederek 17 Şubat 1916'da Muş'u, 2 Mart'ta Bitlis'i işgal ettiler. 3'ncü Ordu Erzincan istikametinde çekildi.

¹ M.Larşer, Büyük Harpte—Türk Harbi, Çeviren: Kaymakam Bursalı Mehmet Nihat, cilt II, Matba-ı Askerî, İstanbul, 1928, 2.369.

² a.g.e.; s. 133.

Ruslara karşı Bitlis'i P.Yarbay Ali Bey (Çetinkaya) komutasındaki Van Cenup Müfrezesi savunmuştu. Ali Bey'in emrindeki birliklerin mevcudu 1.400 kişi, Rus kuvvetleri ise 16.000 kişiydi. Ayrıca, Ermeni gönüllüleri ve Ermeni sergerdesi Antranik komutasındaki Ermeni fedai taburları da Ruslarla birlikte hareket ediyordu.

2 Mart 1916'de Bitlis'te Ruslara esir düşen Topçu Asteğmen Rüştü (Rahmetli Tümgeneral Rüştü Pekdemir) anılarında: "Bizi, bir kıtanın muhafazasında Paşın Hanında topladılar; yaralı, hasta, sağlam olarak 15 kadar subay ile 200 kadar er ve 50 kadar da sivil memur ve halktan bazı kimseler vardı. Vilâyet Polis Müdürü İrfan Bey de bunlar arasındaydı. Ermeniler kin ve garaz dolu bakışlarla etrafımızda dolaşüyor, süngülerini göğsümüze batırmak için fırsat gözlüyorlardı. Ruslar bunun farkına vardılar ve Ermenilere karşı gayet haşın muamele yaparak etrafımızdan uzaklaştırdılar. Daha sonra temas edebildiğimiz Ruslarla, Ermeni istiklâlî bahsi açıldığı zaman galiz küfürler savurarak "İstiklâl mi? Mensup olduğu devlete en nazik zamanında ihanet edenlerin hakkı uşaklıktır derlerdi" diye yazıyor³.

Mustafa Kemal Paşa 16'ncı Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'a geldiğinde (27 Mart 1916) Rus Kafkas Ordusu, Trabzon-Bayburt doğusu Oğnut-Muş-Bitlis hattına ulaşmıştı. Bitlis'i işgal eden 2'nci Kafkas Tümeni ve bir süvari alayından oluşan Rus kuvvetleri, Bitlis'in 10-15 km. kadar güneyine (Şeyh Ömer-Hürmüz-Yukarı Ölek hattına) ilerlemiş bulunuyor, 16'ncı Kolordunun 5'nci Tümeni bu kuvvetlere karşı Kamboş-Şetek-Şeyhcuma hattında savunuyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu cepheye gelişi, askerinin ve bölge halkının moralini çok yükseltti. Çünkü O, "Anafartalar Kahramanı" olarak isim yapmış, ünü bütün orduya ve Anadolu'ya yayılmış bir komutandı. 35 yaşında genç bir generaldi. Bilgili ve deneyimliydi. İmparatorluğun harbe girmesi üzerine, Kurmay Yarbay olarak yürütmekte olduğu Sofya Askerî Ataşeliği görevinden kendi isteğiyle ayrılmış ve Çanakkale Cephesinde görevlendirilmek üzere Tekirdağ'da teşkil edilmekte olan 19'ncü Tümen Komutanlığına atanmıştı (20 Ocak 1915). Yarbay Mustafa Kemal'in 19'ncü Tümen Komutanı olarak göreve başlamasından (2 Şubat 1915) iki-büçuk ay kadar sonra İngiliz ve Fransız birlikleri, Gelibolu Yarımadası'na

³ Genkur. Atase Kitaplığı, Birinci Dünya Harbi 31, Birinci Dünya Harbi'nde Bitlis'in Ruslar tarafından zaptı (Müsvedde), sayfa 9.

kuvvet çıkarmışlardı (25 Nisan 1915). Mustafa Kemal, burada tümeniyle muharebelere katılmış, büyük başarılar sağlamış, 1 Haziran 1915'de albaylığa yükseltilmişti.

Gelibolu Yarımadası'nda, 3,5 aydır cereyan eden muharebelerde bir başarı sağlayamayan Müttefik Kuvvetler Komutanı General Hamilton, içinde bulunduğu sıkışık durumdan kurtulmak için, emrine yeni verilen dört tümenli 9'uncu İngiliz Kolordusu ile, ilk çıkarma bölgesinin (Arıburnu) daha kuzeyindeki Suğla Limanı'na (Anafartalar Bölgesi) 7/8 Ağustos 1915'de bir çıkarma yapmıştı. Burada bulunan birliklerimiz çok kritik durumda kalmıştı.

Ordu Komutanlığı, 8/9 Ağustos 1915 gecesi, Albay Mustafa Kemal'i Anafartalar Grubu Komutanlığına atayarak, 9 Ağustos 1915 sabahı düşmana taarruzla durumu düzeltmesini emretmişti. Bu görevi de başarıyla ifa eden Mustafa Kemal, Çanakkale Muharebelerinin sonucunu ikinci kez tayin etmiş ve muharebe meydanlarında kazandığı bu üstün başarının mükâfatı olarak kısa bir süre sonra generalliğe yükseltilmişti.

Mustafa Kemal, birçok madalya ve nişanla ödüllendirilmişti. Ama, O'na asıl onur veren ödül, ordunun ve halkın kalbinde kendisine karşı beslenen sevgi, saygı ve güvendi.

İşte bu sevgi, saygı ve güven 2'nci Ordu birlikleri üzerinde de etkisini gösteriyor, morallarını yükseltiyor, savunma azim ve iradelerini güçlendiriyordu.

27 Mart 1916'da Diyarbakır'a varan Mustafa Kemal Paşa, Bitlis-Muş-Oğnut Cephesindeki 16'ncı Kolordunun emir ve komutasını ele aldı. Bu bölgedeki kuvvet miktarı 13.741 er, 9.297 tüfek, yedi ağır makineli tüfek, 19 toptan ibaretti.

16'nci Kolordunun amacı, taarruz hazırlıkları tamamlanıncaya kadar düşmanın ilerlemesini durdurmaktı. 5'nci Tümen, Bitlis'i geri almak için gereken hazırlıklar tamamlanıncaya kadar Bitlis doğusundaki Botan Vadisi ile Bitlis Boğazı arasındaki bölgeyi örtecek ve emniyete alacak, özellikle Bitlis Boğazı'nı koruyacaktı.

16'nci Kolordu'nun 31 Mart 1916 durumu şöyleydi:

—Van Gölü Güney Müfrezesi, Hizan'dan kuzeye doğru ilerlemekte.

—5'nci Tümen kademe kademe Bitlis'e doğru ilerlemektedir. Bitlis Boğazı'ndan düşmanı atmıştır. Düşmanın asıl mevzilerine yaklaşmaktadır. Gönüllüler de Nebat Dağı'nı işgal etmişlerdir.

—Mutki Müfrezesi, Mutki civarında olup taarruz eden bir kısım düşman kuvvetini Kerp istikametinde geriye atmayı başarmıştır.

—Silvan Müfrezesi, Şin Köyünde olup gönüllülerden oluşan bir kısım kuvveti Geligüzen-Kozma Dağı-Oruh hattındadır. Genç ve Ardışın'de de bir miktar kuvvet bulunmaktadır.

—Çapakçur Müfrezesi, bir kısım kuvvetiyle Masalla Deresi gerisinde olup Ardışın'deki kuvvetle irtibattadır. Oğnut'tan çekilen kuvvetler, Sigi Bölgesinde toplanmışlardır. Müfreme karargâhı Bingöl'dedir.

Mart 1915 sonunda, 2'nci Ordu bölgesinde sadece 16'ncı Kolordu'nun üç alaylı (13'ncü, 14'ncü, 15'nci P.Alayları) 5'nci Tümeni ve birkaç müfreme vardır.

Bölgedeki düşman üç alaylı ile Bitlis güneyinde savunmadadır; ayrıca Norşin, ve Kotin'de bir piyade taburu ile bir süvari bölüğü, Muş'ta iki piyade, bir Ermeni taburu vardır. Düşman bir kısım kuvvetleriyle Boğlan'a, bir kısım kuvvetiyle de Oğnut'a taarruz etmektedir.

5'nci Tümen, Bitlis güneyinde savunan düşman kuvvetlerine doğru yavaş yavaş yaklaşmaktadır.

16'ncı Kolordu Komutanı, 6 Nisan 1915 günü Sason, Mutki bölgelerinde bulunan Milis Kuvvetlerine şu talimatı verdi:

“1. Mutki bölgesindeki milisler, Hacı Musa Bey Komutasında olarak Kerp-Bitlis istikametiyle, Tatvan'ın batısında, Korsuvak-Hövükşiyan-Kepişan-Ezirget istikametinde, Mutki bölgesi içerisinde ilerlemeye çalışacak, düşman çete ve kuvvetlerine karşı adı geçen istikametleri örtmek ve korumakla beraber düşmanın geri atılmasına çalışacaktır. Her fırsattan faydalanarak, Bitlis ve Muş ovalarına doğru sarkan düşman ta'ciz edilecektir.

Hacı Musa Bey, 5'nci Tümen'in Duhan Boğazı'nın batısında bulunan kuvvetleriyle aralıksız olarak irtibatta bulunacak ve Bitlis'e karşı yapılacak harekâta katılacaktır.

2.Sason Bölgesinde bulunan milis ve gönüllüler, Mahbuban ve Tabuk üzerinden Sason'a gelen istikametleri koruyacaktır. Ayrıca, düşman çetele-

rini geri atmaya ve Bitlis-Muş ulaştırma hattı üzerine doğru ilerleyerek düşmanı ta'ciz etmeye çalışacaklardır. Bu bölgedeki gönüllüler, reislerinin emir ve komutasında bulunacaklardır. Sason Askerlik Şube Başkanı, müfrezelerimizin harekâtını düzenlemek ve maksada göre sevk ve idare etmek hususunda emir ve talimat vermek ve Sason Bölgesinin korunması hususunda gereken askerî tedbirleri almakla görevlidir.

3. Mutki ve Sason bölgelerindeki müfrezeler, 5'nci Tümen Komutanı'nın emrinde olup, her hususta gereken emri kendisinden alacaklardır.

4. Mahallindeki en büyük mülkiye memurları dahi, müfrezelerimizin ihtiyacını sağlamak ve halkın moralini yüksek tutmak hususunda birliklerle işbirliği yapacaklardır.

5. Bu talimat Bitlis vilâyetine, 5'nci Tümen Komutanlığı'na, Sason Askerlik Şube Başkanlığı'na ve Şin Müfreze Komutanlığı'na gönderilmiştir.

16'nci Kolordu K.

M.KEMAL" 4

Bu talimat, Güneydoğu Anadolu'da ilk savunmanın nasıl düzenlendiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Gerçi bölgedeki düşman kuvvetleri de henüz zayıftır ama, yaklaşık 200 km.lik bir cephenin savunulması ve bu arada Bitlis'in geri alınması bir piyade tümeniyle, birkaç müfrezenin gayretine bırakılmış bulunmaktadır. 16'nci Kolordunun ve 2'nci Ordunun diğer birlikleri henüz yoldadır.

5'nci Tümen Komutanı, 10 Nisan'da Kolorduya verdiği raporda, sorumluluğuna verilen araziye Hizan bölgesi, 5'nci Tümen bölgesi, Mutki bölgesi, Sason bölgesi olmak üzere dört bölgeye ayırdığını bildiriyordu.

Aynı gün verilen 2 No.lu Kolordu emrinde "5'nci Tümen Bitlis'e karşı yapacağı taarruz hazırlıklarına devam etmekle beraber Hizan ve Mutki dolaylarından Bitlis istikametinde ve Mutki, Sason bölgelerindeki milis ve gönüllülerle, düşmanın Bitlis-Muş ikmal yoluna karşı saldırı ve pusular düzenleyerek, düşmanın hareketlerini engelleyecektir" deniliyordu⁵.

⁴ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, II. Cilt, 2. Kısım, Kafkas Cephesi, 2. Ordu Harekâtı, 1916-1918, Genkur. Atase Başkanlığı yayını, Genkur. Basımevi, Ankara 1978, s. 54.

⁵ a.g.e.; s. 59.

2'nci Ordunun İstanbul'dan gelen birliklerinin, ordu bölgesine taşınması, Haziran 1916 sonunda bile henüz tamamlanmış değildi. Ama 16'ncı Kolordunun 8'nci Tümeni, Mayıs ayı sonunda bölgeye intikalini tamamlamış ve cephede görev almış bulunuyordu. 5'nci Tümen Bitlis, 8'nci Tümen Muş bölgesinde savunmaktaydı. 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran 1916'da karargâhıyla Silvan'a intikal etmişti.

Bu arada düşman da bölgedeki kuvvetlerini takviye etmişti. Rusların, Bitlis'de 2'nci Avcı Tümeni, Muş'da 16'ıncı P. Tümeni bulunuyordu. Bu iki tümen karargâhı, Hınıs'da bulunan 4'ncü Kafkas Kolordusuna bağlıydı. Ayrıca, bölgede üç Ermeni taburu vardı.

Düşmanın 12-16 Temmuz 1916 tarihinde, Kulp istikametinde yaptığı taarruzlar (Kulp Muharebeleri) karşısında, 16'ncı Kolordunun 8'nci Tümeni 25 km. genişliğindeki mevziini bırakarak, 15 km. kadar güneye çekilmek zorunda kaldı.

2'nci Ordu Komutanı, o günlerde Başkomutanlığa sunduğu bir yazıda, 5'inci ve 8'nci Tümenler karşısında bulunan düşman kuvvetlerini şöyle değerlendiriyordu:

5'nci Tümen karşısında: 10 piyade taburu, altı süvari bölüğü ve 20 top.

8'nci Tümen karşısında: 13 piyade taburu, altı süvari bölüğü, dördü ağır olmak üzere 24 top⁶.

12 Temmuzda başlayan ve 15 Temmuzda son bulan Kulp Muharebelerinde, 8'nci Tümeni Kulp Boğazı'na atan Ruslar, Boğaz ağzında beş, altı tabur piyade ve bir tabur topçu bırakarak diğer kuvvetlerini Oğnut civarında toplamaya başladılar. Oğnut, 16'ncı Kolordunun kuzeyinde, 3'ncü Kolordu bölgesindeydi. Bu durum, 16'nci Kolordu bölgesinde bir ferahlık yarattı.

Bu durumdan yararlanan 16'nci Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 3 Ağustos 1916 sabahı, 5'nci Tümenle Bitlis, 8'nci Tümenle Muş istikametinde taarruza geçti. Taarruz şöyle gelişti:

—5'nci Tümen Bölgesinde: 13'ncü ve 14'ncü Alaylar, kendilerine verilen hedeflere doğru ilerlediler. Nebat Dağı'nın batısındaki, düşman ileri

⁶ a.g.e.; s. 103.

mevzileri ele geçirildi. Tümen sol kanadı ile, Nebat Dağı kuzeyindeki düşman mevzilerine doğru taarruzunu sürdürdü; düşmanın iki siperini ele geçirdi.

Düşmanın evvelce Kompos'da bulunan ve Nebat kuzeyine çekilen bir taburu ile, Merhük ve Perhant'ta bulunan kuvvetlerinin iki alay olduğu tahmin ediliyordu.

Taarruzun istediği şekilde ilerlemediğini gören 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 4 Ağustos 1916'da Tümen Komutanını uyardı.

5'nci Tümen o gün (4 Ağustos), 13'ncü, 14'ncü, 15'nci alayları ve Şeyh Ömer Müfrezesiyle taarruzlarına devam etti. 12.00'de 13'ncü Alay, Kotik kuzeyindeki düşman siperlerini ele geçirdi. Bu alayın karşısında düşmanın iki piyade taburu ile iki top ve iki makinalı tüfeği vardı.

13'ncü Alayın sağ kanadından Kotik'e taarruz eden Hayranlı Aşireti de, düşman siperlerine girmişti. Burada düşmanın bir taburu vardı.

Bitlis Çayı batısındaki birlikler, düşman siperlerini zaptetmeye çalışıyorlardı; Simek'e varan Van Güney Müfrezesi, Süvari Bölüğü vasıtasıyla 13'ncü Alay ile irtibat sağlamıştı.

Şeyh Ömer Müfrezesi, sol kanat Bölge Komutanı Yarbay Veysel komutasında Nebat Dağı'na taarruza devam ederek, Akit-Mermit ve perhant sırtlarının bir bölümünü de işgal etmişti.

Düşman bazı siperlerini boşaltmış ise de, şiddetli topçu ateşi yüzünden bu siperlere girilemiyordu; ancak gece ele geçirilebilecekleri umuluyordu.

Savur'dan ilerleyen 13'ncü Alay, Koltik'i ve buranın kuzeyindeki düşman siperlerini işgal etti; düşmandan bir miktar esir ve malzeme aldı.

13'ncü Alay Meydan Tepe'ye varır varmaz, 14'ncü Alay, şiddetli düşman ateşine rağmen Perhant sırtlarına hücumla başladı ve Perhant'ı işgal etti.

Bitlis Çayı batısındaki düşman siperlerine 30 m.ye kadar yaklaşmış ise de, siperlere girilememişti. Bu siperlerin de, gece yapılacak bir baskınla ele geçirilmesi bekleniyordu.

5'nci Tümenin, Bitlis Bölgesinde inatla savunan düşmana, 6 Ağustos 1916 günü yaptığı taarruzda Bitlis'in 16 km. güneybatısındaki Nebat Da-

ğı batı yamaçlarındaki düşman siperleri tamamen ele geçirilmiş ve Koltik istikametindeki taarruz başarıyla ilerlemektedir. 13'ncü Alayın Meydan Tepe'nin doğusundaki Taşlı Sırtlar'da taarruzu ilerletmekte olup, bu alayın karşısındaki düşmanın altı piyade, bir makineli tüfek bölüğü ile iki toptan olduğu anlaşılmıştır.

Bitlis Çayı'nın doğu ve batısından yapılan 14'ncü ve 15'nci Alayların taarruzları, Nebat Dağı ve Meydan Tepe'nin tamamen alınmasından sonra duraklamıştır. Alınan esirlerden, Bitlis bölgesinde düşmanın 7'nci, 8'nci Piyade Alayları ile 6'ncı Piyade Alayı'ndan bir taburun, bir Drojin ve iki Ermeni taburu ile 300 süvarisinin bulunduğu anlaşılmıştır. 5'nci Tümen karşısındaki düşman, Destük-Meydan Tepe ve buradan kuzeye uzanan hatta savunmaya devam etmekteyse de, çekilme niyetinde olduğunu gösteren belirtiler vardı. Artık Bitlis'in kurtuluşu yaklaşıyordu.

7 Ağustos 1916 günü düşmanın Güzeldere'den ilerleyen bir süvari alayı ile bir piyade taburu, Van Güney Müfrezesi'ne taarruz etti ise de, açılan şiddetli ateşle geriye püskürtüldüler. Ayrıca düşmanın iki piyade alayı ile 5'nci Tümen'in sağ kanadındaki 13'ncü Alay'a yaptığı taarruz, dört saatlik inatçı bir muharebeden sonra düşmanın çekilmesiyle sonuçlandı.

16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Bitlis güneyinde savunan iki düşman taburuna taarruzun aralıksız sürdürülmesini emretti.

7 Ağustos gününe kadar Ruslardan 338 esir alınmıştır.

8 Ağustos günü yapılan harekâta, bütün birlikler kahramanca döğüştüler ve övölmeye değer başarılar kazandılar.

5'nci Tümen'in sol kanat müfrezesi, Yukarı Merkök kuzeyindeki Kerp ve doğusundaki sırtları sabaha karşı ele geçirdi. Bitlis'in 3 km. güneydoğusundaki Meydan Tepe'nin ele geçirilmesinden sonra saat 5.35'te, birliklerimiz Bitlis'e girdi. 16'ncı Kolordu Komutanı, Rahva Düzü'ne kadar düşmanı takip etmesini 5'nci Tümen Komutanına emretti.

8 Ağustos 1916 akşamı, 5'inci Tümen, Bitlis'i tamamen ele geçirmişti. Böylece, güzel Bitlisimiz beş ay süren düşman işgalinden kurtulmuş, bayrağına, ordusuna ve özgürlüğüne kavuşmuş oldu.

16'nci Kolordunun, 3 Ağustos 1916 sabahı, 5'nci Tümeni ile Bitlis, 8'nci Tümeni ile Muş istikametinde taarruza karar vermiş olduğunu yukarıda açıklamıştık.

5'nci Tümen, Bitlis'i düşman işgalinden kurtarmak için taarruz ederken, 8'nci Tümen de aynı amaçla Muş istikametinde taarruz ediyordu. Bu bölgede cereyan eden muharebenin ayrıntılarına girmeden şu kadarını söyleyelim ki, bu tümenimiz de beş gün devam eden taarruzda büyük fedakârlıklar göstererek, canla başla savaşmış ve 8 Ağustos 1916 sabahı Muş'u ele geçirmiştir. Muş'un 8'nci Tümen tarafından ele geçirilmesi, 5'nci Tümenin Bitlis'i kurtarmasını da kolaylaştırmıştır. Çünkü Rus Komutanı Nazar Bekof, Muş'a Türk birliklerinin girdiğini haber alınca artık umutsuz bir direnmenin anlamsız olacağını düşünerek Bitlis'i boşaltmıştır.

Bu iki güzel kentimizin, 16'ncı Kolordunun iki tümeni tarafından aynı günde kurtarılması, Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın dengeli ve koordineli sevk ve idadesinin güzel bir örneğidir.

Ama ne yazık ki Muş, 25 Ağustos 1916'da tekrar Rusların eline düştü ve 30 Nisan 1917'de Kerensky Hükûmeti'nin henüz harbe devam ettiği sırada, ikinci defa ve kesin olarak Rus işgalinden kurtarıldı. Bu kez de Mustafa Kemal Paşa, Muş'u kurtaran birliklere, 2'nci Ordu Komutanı olarak komuta ediyordu.